

ALICJA MALINA
DOROTA SUWALSKA

Instytut Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz
Institute of Psychology, Kazimierz Wielki, University, Bydgoszcz

Przywiązanie i satysfakcja z realizacji zadań rozwojowych w bliskich związkach a zachowania agresywne między partnerami

Attachment and satisfaction with the implementation of developmental tasks in close relationships and aggressive behavior between partners

Summary. The article presents research on the frequently observed problem of aggression and violence in relationship. The authors point out the role of represented attachment style for the quality of relationships of young adults and the appearance of aggressive behaviors. At the same time they suggest that the role overload that occurs during early adulthood may lead to lower satisfaction with the implementation of the developmental tasks of this period – which in turn may result in a tendency to aggressive behavior.

The aim of this study was to investigate the specific needs of young adults in partnership given their attachment style, satisfaction with the developmental tasks associated with family life and the expression of aggressive behavior. The main research problem was therefore the relationship between attachment style and the level of aggression and the relationship between the level of aggression and satisfaction with the implementation of developmental tasks. The study was conducted with the use of *Kwestionariusz Stylów Przywiązaniowych (KSP)* Mieczysława Płopy, *Kwestionariusz Agresji (BPAQ)* A. Buss and M. Perry and *Skala Satysfakcji z Realizacji Zadań Rozwojowych* (prepared by the authors). The study involved 45 pairs in different forms of relationship. The study confirmed the relationship between represented attachment style and the level of aggression and the relationship between satisfaction with the developmental tasks and the level of partners aggression towards each other.

Słowa kluczowe: agresja, przywiązanie, wczesna dorosłość, zadania rozwojowe

Key words: aggression, attachment, developmental tasks, early adulthood

WPROWADZENIE

Nawiązanie bliskich i intymnych relacji z drugim człowiekiem jest jednym z głównych zadań rozwojowych okresu wczesnej dorosłości (Harwas-Napierała, Trempała, 2005). Bliższe relacje stanowią ważny element rozwo-

ju psychicznego jednostki (Aronson, Wilson, Akert, 2008) i odgrywają istotną rolę w jej życiu. Niewątpliwie korzystnie wpływają na jej zdrowie i przyczyniają się do szczęścia oraz odczuwanego dobrostanu psychicznego, a także określają lepsze lub gorsze funkcjonowanie w związku (Myers, 1999). Obecnie jednak za-

uważa się coraz więcej dysfunkcji w romantycznych relacjach. Świadczy o tym wzrastająca liczba rozwodów, a także nasilające się zjawisko zanikania bliskich więzi, co z kolei stało się zagrożeniem dla instytucji małżeństwa (Szopiński, 1986; Myers, 1999; Rostowska, 2006). Coraz częściej zauważa się wzrost znaczenia indywidualizmu i autonomii, a także dewaluację wartości takich jak wsparcie, autorytet, zależność (Tyszka, 2002; Kwak, 2005; Janicka, 2008; Slany, 2008). Tego typu zmiany mogą warunkować zakłócenia dynamiki funkcjonowania związków, a nawet prowadzić do pojawienia się lub nasilenia specyficznych problemów i trudności rodzinnych (Rostowski, 2003).

Coraz częściej jesteśmy również świadkami przemocy i agresji w zaciśnięciu życia rodzinnego. Najnowsze badania amerykańskie wykazują, że około 1,5 miliona kobiet i 800 tysięcy mężczyzn doświadcza w swoim życiu przemocy ze strony partnera (Tjaden, Thoennes, 2000, za: Doumas, Pearson, Elgin, McKinley, 2008). Niewykluczone, że wzorce wyniesione z domu rodzinnego odgrywają istotną rolę w inicjowaniu lub niepodejmowaniu zachowań agresywnych wobec partnera. W tym miejscu istotne wydaje się uwzględnienie roli przywiązania w powstawaniu zachowań agresywnych. Wielu badaczy wskazuje na znaczenie teorii przywiązania jako sposobu zintegrowania kilku czynników ryzyka przemocy, a także podkreśla, że to ujęcie teoretyczne stanowi użyteczny model do zrozumienia współwystępowania zarówno przemocy, jak i intymności w tej samej relacji (Mayseless, 1991 za: Doumas, Pearson, Elgin, McKinley, 2008).

Twórca teorii przywiązania – John Bowlby (2007) podkreślał, że wzorzec przywiązania, którym charakteryzuje się człowiek przez całe życie, określa funkcjonowanie partnerów w bliskim związku i jest do pewnego stopnia powtórzeniem wzorca z dzieciństwa. Ukształtowane w najmłodszych latach przywiązanie ma znaczenie w dorosłym życiu jednostki i skłania ją do budowania określonego rodzaju związków z innymi osobami (Rostowski, 2003; Marchwicki, 2006). Od czasu

pionierskich prac Bowlby'ego i Mary (Ainsworth, Bowlby, 1991) wielu badaczy zainteresowało się rolą przywiązania w życiu dorosłego człowieka. Dotychczasowe wyniki licznych studiów podkreślają, że doświadczenie wczesnodziecięcego przywiązania zdaje się leżeć u podstaw rozwoju wielu bliskich relacji w dorosłym życiu (Rutter 1972, za: Birch, 2009). Posiadanie określonego stylu przywiązania nie jest także bez znaczenia, gdy chodzi o kształtowanie się niektórych właściwości psychicznych (np. poczucie lęku, osamotnienia) oraz rozumienie miłości (Rostowski, 2003).

Główną rolę w rozwoju przywiązania odgrywają wewnętrzne modele operacyjne, czyli „struktury dynamiczne, które jednostka aktywnie wykorzystuje w ocenie sytuacji, planowaniu własnego zachowania i zachowania innych osób oraz przewidywaniu jego skutków” (Stawicka, 2008: 103). Jeśli na bazie pozytywnego wzorca interakcji z opiekunem jednostka nabywa przeświadczenia, iż figura przywiązania jest gotowa zaspokajać jej potrzeby, reagować na jej sygnały, a także nieść pomoc i ochraniać – tworzy pozytywny, wewnętrzny model *self*. W ten sposób ukształtowany model *self* pozwala określić siebie samego jako osobę zasługującą na pomoc, zainteresowanie i ochronę, a także jako osobę wartościową, mogącą polegać na sobie i godną akceptacji ze strony innych (Pietromonaco, Feldman-Barrett, 2000; Marchwicki, 2006). W sytuacji, gdy jednostka rozwinięte przekonanie, iż jej figura przywiązania nie reaguje na jej sygnały i potrzeby, nie wykazuje gotowości do niesienia pomocy, osoba utworzy wewnętrzny model tej figury jako kogoś nieprzewidywalnego i niegodnego zaufania oraz model operacyjny *self* jako osoby niekompetentnej, niewartej opieki i akceptacji (Zazzo, 1978). Przekonania te ulegają następnie generalizacji na relacje z wszystkimi ludźmi, a także mają istotny wkład w sposób funkcjonowania człowieka oraz tworzenia związków międzypersonalnych w okresie dorosłości.

Ukształtowany wzorzec przywiązania między opiekunem a dzieckiem ma tendencje do powielania w dorosłym życiu i ujawnia

się w romantycznych relacjach z partnerem. Wyniki wielu badań podkreślają znaczącą rolę bezpiecznego przywiązania jako predyktora satysfakcjonujących, bliskich, ciepłych i intymnych relacji w przeciwieństwie do jednostek cechujących się pozabezpiecznymi stylami przywiązania (Czub, 2005a; Kaźmierczak, Plopa, 2006; Holmes, 2007). Osoby bezpiecznie przywiązane oceniają swój związek jako szczęśliwy i pełny zaufania, dający poczucie zadowolenia. Nie sprawia im problemu być blisko z partnerem, dlatego dążą do wspólnej i większej bliskości. Czują się kochane i dowartościowane w związku intymnym. Charakteryzuje je przekonanie, że partner jest wrażliwy, godny zaufania, dostępny i wspierający wtedy, gdy tego potrzebują. Ich związek jest stabilny, pełen bliskości i ciepła (Rostowski, 2003; Wojciszke, 2004; Wojciechowska, 2005). Osoby przywiązane lękowo-ambiwalentnie wyrażają przekonanie, że ich partner nie jest gotowy angażować się w bliskie relacje, co jest powodem ich zdenerwowania i wzmożonej chęci bycia w bliskości. Nadmiernie niepokoją się o trwałość związku z partnerem. Ich relacje często są przepełnione konfliktami, zazdrością, zanikiem romantyzmu. Z kolei osoby prezentujące unikowe przywiązanie nie wierzą w prawdziwe, romantyczne uczucie między ludźmi. Nie wykazują potrzeby bliskości i drażni je poczucie współzależności, dlatego też nie odczuwają komfortu w bliskich relacjach, z obawą traktują intymność, są zdystansowani. Trudność sprawia im bycie blisko z drugim człowiekiem (Plopa, 2003; Kobak, Hazan, 1991; Mikulincer, Shaver, 2007).

Opisane powyżej style przywiązania determinują percepcję, wzory reakcji emocjonalnych i zachowania interpersonalne w związku. Intrapsychiczne reprezentacje stylów przywiązania sugerują, że agresja i przemoc mogą być postrzegane jako próba ustanowienia lub utrzymania poziomu bezpieczeństwa w związku. Oznacza to również, że przemoc może być wykorzystywana jako próba odzyskania komfortowej bliskości z partnerem oraz jako sposób radzenia sobie z konfliktem stworzonym przez przeciwstawne potrzeby partnerów: bli-

skości i dystansu (Pistole, 1994, za: Dumas, Pearson, Elgin, McKinley, 2008). Nieliczne badania z tego zakresu wskazują, że jednostki o dużym nasileniu niepokoju (związanego z zamartwianiem się o relację, dostępność i wsparcie partnera) oraz unikania (związanego z niechęcią polegania na partnerze i ufania mu) częściej popełniały czyny agresywne i dopuszczały się przemocy, a dokładniej rzecz ujmując, częściej robili to mężczyźni wobec kobiet (Dumas, Pearson, Elgin, McKinley, 2008; Grych, Kinsfogel, 2010).

Agresja określana jest jako zespół przeżyć, postaw i zachowań, których celem lub skutkiem (zamierzonym lub niezamierzonym) jest wyrządzenie krzywdy (bezpośrednio lub pośrednio) innej osobie lub sobie samemu (Gaś, 1980). Badania wskazują, że około 25% małżeństw stosowało wobec siebie przemoc fizyczną co najmniej raz w życiu. 20% kobiet w Polsce jest ofiarami przemocy ze strony męża, natomiast 8% kobiet przyznaje się do przemocy wobec partnera. Jedynie około 30% kobiet-ofiar przemocy – korzysta z pomocy. Jak wskazują wyniki badań, ich mężowie to często przedstawiciele tzw. porządných, prestiżowych zawodów – lekarze, politycy (Pospiszyl, 1994). Styl przywiązania może odgrywać ważną rolę w ujawnianiu agresji w relacji. Kiedy obawy przed odrzuceniem lub dyskomfort związany z bliskością doprowadzą do zachowań przymusowych lub obraźliwych, mogą przyspieszyć koniec relacji, co z kolei prowadzi do dalszego wzmocnienia niepokoju lub unikania przywiązania (Grych, Kinsfogel, 2010). Stanowi to czynnik ryzyka rozwoju patologii w relacjach interpersonalnych i zaburza prawidłowe funkcjonowanie człowieka (Plopa, 2003). Ważne jest zatem, aby dokładnie zająć się zagadnieniem agresji i przywiązania w celu wypracowania skutecznych sposobów oddziaływania na związek, a także poznania mechanizmów, które mogą szkodzić czy też zagrażać relacji pary (Lowyck, Luyten, Demyttenaere, Corveleyn, 2008).

Jak wspomniano na początku, nawiązywanie bliskich więzi intymnych stanowi jedno z najważniejszych zadań rozwojowych okresu wczesnej dorosłości. Dlatego też do modelu

badawczego została włączona zmienna satysfakcji z realizacji zadań rozwojowych okresu wczesnej dorosłości, która naszym zdaniem może pomóc w interpretacji wyników dotyczących związku między stylem przywiązania a zachowaniami agresywnymi partnerów. Główny problem badawczy niniejszego artykułu stanowi zatem związek między stylem przywiązania a poziomem agresji oraz związek między poziomem agresji a satysfakcją z realizacji zadań rozwojowych w relacjach partnerskich.

UZASADNIENIE TEMATU I CEL BADAŃ

We współczesnym świecie problem agresji i przemocy stosowanej zarówno wobec całych zbiorowości, jak i jednostek jest szczególnie aktualny. Zjawiska te coraz częściej obserwuje się w środowisku rodzinnym i w bliskich związkach interpersonalnych (Liberska, Matuszewska, 2001; Wojciszke, 2004). Jednocześnie przeciążenie rolami, jakie ma miejsce w okresie wczesnej dorosłości (Brzezińska, 2005), może prowadzić do obniżenia satysfakcji z realizacji zadań rozwojowych tego okresu – co w konsekwencji może skutkować skłonnością do zachowań agresywnych.

Rozpoznanie zachowań agresywnych w związku dwojga dorosłych bywa szczególnie trudne, ponieważ najczęściej przejawy agresji pozostają w ukryciu. Ich świadkiem jest jedynie ofiara przemocy (Evans, 1992). Podejmowanie diagnozy zachowań agresywnych w bliskich związkach i poszukiwanie korelatów tych zachowań wydaje się zatem szczególnie istotne.

Celem prezentowanych w artykule badań było sprawdzenie, czy istnieje związek między poziomem agresji a stylem przywiązania oraz poziomem agresji a satysfakcją z realizacji zadań rozwojowych okresu wczesnej dorosłości.

PYTANIA BADAWCZE I BADANE ZMIENNE

Postawiono następujące pytania badawcze:

1. Czy istnieje związek między stylem przywiązania a poziomem agresji?
2. Czy istnieje związek między poziomem agresji a satysfakcją z realizacji zadań rozwojowych?
3. Czy forma związku partnerów różnicuje poziom agresji w związku?
4. Czy istnieje zależność między liczbą poprzednich związków partnerów a poziomem agresji w ich związku?
5. Czy istnieje zależność między stażem związku a poziomem agresji przejawianym przez partnerów wobec siebie?
6. Czy posiadanie dzieci różnicuje poziom agresji w związku?
7. Czy płeć różnicuje poziom agresji w związku?

Zmienne niezależne:

- Styl przywiązania: bezpieczny, lękowo-ambiwalentny, unikowy
- Forma związku, staż związku, liczba poprzednich związków, posiadanie dzieci
- Satysfakcja z realizacji zadań rozwojowych

Zmienna zależna:

- Poziom agresji w związku

NARZĘDZIA BADAWCZE

W badaniach wykorzystano następujące narzędzia badawcze: Kwestionariusz Stylów Przywiązaniowych (KSP) Mieczysława Plopy, Kwestionariusz Agresji (BPAQ) A. Bussa i M. Perry'ego¹ oraz Skalę Satysfakcji z Realizacji Zadań Rozwojowych własnego autorstwa.

Do rozpoznania stylu przywiązania młodych dorosłych zastosowano Kwestionariusz Stylów Przywiązaniowych Mieczysława Plopy. Konstrukcję kwestionariusza oparto na wspomnianej idei Cindy Hazan i Philipa Shavera (Hazan, Shaver, 1987). Kwestionariusz KSP jest zbudowany z 24 twierdzeń, do któ-

rych osoba badana ustosunkowuje się, zakreślając kółkiem cyfrę na siedmiostopniowej skali, określając stopień, w jakim zgadza się lub nie z danym stwierdzeniem. Kwestionariusz zawiera trzy podskale, odpowiadające stylom przywiązania: bezpiecznemu, lękowo-ambivalentnemu i unikowemu. Wyniki surowe każdej ze skal mieszczą się w granicach 8–56 punktów, które następnie zamieniane są na steny. Steny 1–2 świadczą o bardzo niskich wynikach; steny 3–4 – o niskich wynikach, steny 5–6 – o przeciętnych wynikach, steny 7–8 – o wysokich wynikach, a steny 9–10 mówią o bardzo wysokich wynikach. Rzetelność wymiarów kwestionariusza wynosi: dla bezpiecznego stylu przywiązania: 0,91, dla lękowo-ambivalentnego stylu przywiązania: .78, a dla unikowego stylu przywiązania: 0,80. W ocenie trafności kwestionariusza bazowano na metodzie badania wewnętrznej struktury testu oraz na metodzie sprawdzania różnic międzygrupowych i metodzie trafności kryterialnej (Brzeziński, 1987; Płopa, 2005b). Kwestionariusz okazał się narzędziem spełniającym kryteria trafności teoretycznej.

Kwestionariusz Agresji jest zbudowany z 29 pytań, służących do pomiaru tendencji agresywnych (zarówno agresji fizycznej, jak i słownej), a także gniewu i wrogości. Zadaniem osoby badanej, wypełniającej kwestionariusz, jest udzielenie odpowiedzi na pytania, do których ustosunkowuje się, zakreślając kółkiem cyfrę na pięciostopniowej skali, określając stopień, w jakim zgadza się lub nie z danym stwierdzeniem. Odpowiedzi na pytania 9 i 16 są punktowane odwrotnie. Kwestionariusz pozwala określić poziom agresji fizycznej – PA (dziewięć pozycji), agresji słownej – VA (pięć pozycji), gniewu – A (siedem pozycji), wrogości – H (osiem pozycji), a także ogólny poziom agresji – T. Pozycje dotyczące agresji obejmują prawie wyłącznie agresję bezpośrednią. Zgodność wewnętrzną skal uznano za wystarczającą i wynosi ona: PA = .85, VA = .72, A = .83, H = .77 oraz wskaźnik ogólny T = .80. Trafność teoretyczną ustalono, korelując wyniki BPAQ z wynikami testów badających różne komponenty osobowości (Siekierka, 2010).

Na potrzeby określenia satysfakcji z realizacji zadań rozwojowych okresu wczesnej dorosłości przygotowano skalę, składającą się z listy ośmiu zadań rozwojowych, wyróżnionych przez Havighursta (1981). Według niego zadanie rozwojowe to problem, wobec którego staje jednostka w danym okresie życia. Rozwiązanie problemu czyni jednostkę szczęśliwą i zadowoloną, natomiast niepowodzenia w realizacji zadań rozwojowych czynią ją nieszczęśliwą i powodują trudności w radzeniu sobie z kolejnymi problemami. Zadania rozwojowe wczesnej dorosłości to: wybór współmałżonka, uczenie się współżycia z nim, założenie własnej rodziny, wychowywanie dzieci, prowadzenie domu, rozpoczęcie pracy zawodowej, podjęcie obowiązków obywatelskich i znalezienie pokrewnej grupy społecznej (Gurba, 2005). Zgodnie z sugestią Zalewskiej (1999) badanie satysfakcji odbywało się poprzez zadanie badanemu pytania wprost o jego zadowolenie z realizacji poszczególnych zadań. Zadaniem osoby badanej było określenie osobistej satysfakcji z realizacji zadań okresu wczesnej dorosłości na pięciostopniowej skali, gdzie 1 oznaczało bardzo niską satysfakcję z realizacji zadania, a 5 bardzo wysoką satysfakcję z realizacji zadania rozwojowego. Instrukcja brzmiała następująco: Poniżej znajdują się zadania rozwojowe przypadające na okres wczesnej dorosłości. Określ, na ile jesteś usatysfakcjonowana/ usatysfakcjonowany z ich realizacji przez Ciebie (na ile jesteś zadowolona/zadowolony z tego, jak je wypełniasz)? Jeśli nie dokonałaś/dokonałeś do tej pory wyboru współmałżonka lub stałego partnera na życie lub nie masz dzieci, zapisz przy odpowiednich zadaniach „nie dotyczy”.

W związku z obserwowanymi przemianami dotyczącymi charakteru związków partnerskich wraz ze zmianami współczesnego modelu rodziny, a także na podstawie informacji zasięgniętych z literatury przedmiotu przyjęto następujące założenia dotyczące pomiaru satysfakcji z realizacji zadań okresu wczesnej dorosłości. W przypadku zadań: „wybór współmałżonka” oraz „uczenie się współżycia z współmałżonkiem” za równoważne uznano również wybór partnera oraz uczenie

się współżycia z partnerem. „Założenie rodziny” natomiast traktuje się jako równoznaczne z gotowością do startu w nowych rolach rodzinnych (por. Ziótkowska, 2005). Uznano zatem, że każdy młody dorosły może podlegać diagnozie satysfakcji z realizacji zadań: wybór współmałżonka/partnera na resztę dorosłego życia. Każdy bowiem może dokonywać próby jego realizacji, poszukując partnera z mniejszą bądź większą skutecznością zwiększając tym samym swoje szanse na efektywną realizację tego zadania. Młodzi, którzy nie dokonali wyboru partnera, nie poddają natomiast ocenie satysfakcji z realizacji zadania „uczenie się współżycia z partnerem”. Przyjęto również założenie, że każda młoda osoba ma szansę na przygotowanie się do startu w nowych rolach rodzinnych niezależnie od tego, czy założyła już własną rodzinę. Nie każdy z badanych młodych podlegał jednak diagnozie satysfakcji z realizacji zadania „wychowanie dzieci” – satysfakcja w zakresie realizacji tego zadania była diagnozowana jedynie wśród młodych dorosłych rodziców.

GRUPA BADANA

Grupę badanych stanowiły osoby pozostające w bliskich, romantycznych związkach. Badaniami objęto 90 osób – 45 kobiet i 45 mężczyzn, znajdujących się w różnym typie (formie) związku. Były to małżeństwa (17 par), narzeczeni (13 par) oraz związki kohabitacyjne (15 par). Za Harwas-Napierałą i Trempałą (2005) przyjęto, że okres wczesnej dorosłości to czas od 20. do 40. roku życia, (2005). Zarówno małżeństwa, narzeczeństwa, jak i kohabitacja były zróżnicowane pod względem stażu związku: od 0,5 roku do 23 lat. Najliczniejszą podgrupę tworzyły osoby z wykształceniem wyższym. Piętnaście par posiadało wspólne potomstwo. Autorki nie

kontrolowały innych zmiennych socjoekonomicznych.

PRZEBIEG BADANIA

Próba osób badanych została dobrana w sposób celowy z populacji. Kryterium doboru badanych stanowiło trwanie w bliskim związku partnerskim. Wyróżniono trzy formy związków: małżeństwo, narzeczeństwo i kohabitację. W grupie małżeństw znalazły się jednostki poślubione, mające prawnie usankcjonowany związek. Do grupy narzeczeństw zakwalifikowano osoby, które były zaręczone. Natomiast warunkiem uznania badanych za jednostki kohabitujące, zgodnie z definicją Jana Trosta i Wojciecha Chechlińskiego oraz Geertje Else Wiersma, był fakt wspólnego zamieszkania, bez prawnego usankcjonowania związku (Trost, 1977, za: Chechliński, 1981, za: Janicka, 2006).

Drugim kryterium doboru próby był okres rozwojowy, w jakim znajdowały się osoby badane, czyli wczesna dorosłość, a więc wiek w przedziale od 20 do 40 lat.

Badania właściwe były poprzedzone indywidualną rozmową z badanymi osobami, zapewnieniem o anonimowości oraz o wyłącznie naukowym ich charakterze. Po wyrażeniu zgody na udział w badaniu przekazywano badanym zestaw kwestionariuszy do wypełnienia. Z badań wyłączono niekompletnie wypełnione kwestionariusze.

WYNIKI BADAŃ

W świetle wyników analizy statystycznej współczynnikiem korelacji r-Pearsona wskazano na istnienie związku między stylem przywiązania a poziomem agresji. Rezultaty badawcze przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Związek między stylem przywiązania a agresją (współczynnik korelacji r-Pearsona)

Współczynnik korelacji r-Pearsona (N = 90)					
Zmienna	Agresja fizyczna	Agresja słowna	Gniew	Wrogość	Agresja ogółem
Styl bezpieczny	-.306	-.080	-.354	-.230	-.327
	p = .003	p = .455	p = .001	p = .030	p = .002
Styl lękowo-ambiwalentny	.189	.256	.072	.450	.296
	p = .075	p = .015	p = .499	p < .001	p = .005
Styl unikowy	.386	.174	.290	.377	.411
	p < .001	p = .101	p = .005	p < .001	p < .001

Wyniki istotne statystycznie są oznaczone pogrubioną czcionką.

Styl bezpieczny słabo ujemnie koreluje z agresją fizyczną ($r = -.306$; $p = .003$), gniewem ($r = -.354$; $p < .001$), wrogością ($r = -.230$; $p = .030$) oraz ogólnym wskaźnikiem agresji ($r = -.327$; $p = .002$). Oznacza to, że im bardziej partnerzy są bezpiecznie przywiązani do drugiego z partnerów, tym mniej agresji fizycznej, wrogości i gniewu, a także ogólnego wskaźnika agresji w ich związku. W świetle wyników analizy statystycznej styl bezpieczny nie koreluje w sposób istotny z agresją słowną ($r = -.080$; $p = .455$).

Drugi z wyróżnionych stylów – styl lękowo-ambiwalentny – słabo dodatnio koreluje z agresją słowną ($r = .256$; $p = .015$) i ogólnym wskaźnikiem agresji ($r = .296$; $p = .005$), natomiast umiarkowanie dodatnio z wrogością ($r = .450$; $p < .001$). Oznacza to, że im bardziej partnerzy są lękowo-ambiwalentnie przywiązani do drugiego z partnerów, tym więcej agresji słownej i wrogości w ich wzajemnych relacjach. W świetle wyników badań styl lękowo-ambiwalentny nie ma związku z agresją fizyczną ($r = .189$; $p = .075$) oraz gniewem ($r = .072$; $p = .499$).

Wyniki analizy statystycznej wskazują na występowanie słabej dodatniej korelacji między stylem unikowym a agre-

sją fizyczną ($r=0,386$; $p<0,001$), gniewem ($r=0,290$; $p=0,005$), wrogością ($r= 0,377$; $p<0,001$) oraz umiarkowanej dodatniej z ogólnym wskaźnikiem agresji ($r=0,411$; $p<0,001$). Oznacza to, że im bardziej partnerzy są unikowo przywiązani do drugiego z partnerów, tym więcej przejawów agresji fizycznej, gniewu, wrogości, a także ogólnego poziomu agresji między nimi. W świetle wyników analizy statystycznej styl unikowy nie wiąże się w sposób istotny z agresją słowną ($r = .174$; $p = .101$).

Powyższe wyniki wskazują, że istnieje istotny związek między stylem przywiązania partnerów a agresją w ich związku. Wyższym poziomem agresji zarówno fizycznej, słownej, jak i wyrażanej poprzez gniew i wrogość cechują się partnerzy o ukształtowanych pozabezpiecznych stylach przywiązania, natomiast niższy poziom agresji jest charakterystyczny dla jednostek o bezpiecznym stylu przywiązania.

W świetle wyników analizy statystycznej wskazano na istnienie związku między satysfakcją z zadań rozwojowych a poziomem agresji. Rezultaty badawcze przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Związek między satysfakcją z realizacji zadań rozwojowych a agresją (współczynnik korelacji r-Pearsona)

Współczynnik korelacji r-Pearsona						
	Agresja fizyczna	Agresja słowna	Gniew	Wrogość	Agresja Ogółem	
Satysfakcja: wybór współmałżonka	-.295 p = .102	-.185 p = .310	-.625 p < .001	-.321 p = .073	-.509 p = .003	
Uczenie się współżycia ze współmałżonkiem	-.540 p = .001	-.201 p = .269	-.435 p = .013	-.189 p = .300	-.498 p = .004	
Założenie rodziny	-.537 p = .002	-.515 p = .003	-.633 p < .001	-.401 p = .023	-.708 p < .001	
Wychowywanie dzieci	-.647 p < .001	-.260 p = .151	-.386 p = .029	-.159 p = .385	-.526 p = .002	
Prowadzenie domu	-.586 p < .001	-.270 p = .136	-.417 p = .018	-.297 p = .098	-.564 p = .001	
Rozpoczęcie pracy	.168 p = .358	.391 p = .027	.092 p = .617	.368 p = .038	.315 p = .080	
Podjęcie obowiązków obywatelskich	-.308 p = .086	.028 p = .879	-.182 p = .318	-.087 p = .636	-.224 p = .217	
Znalezienie pokrewnej grupy społecznej	-.351 p = .049	-.264 p = .144	-.078 p = .672	-.143 p = .435	-.281 p = .119	
Satysfakcja ogółem	-.532 p = .002	-.178 p = .330	-.435 p = .013	-.185 p = .312	-.489 p = .005	

Wyniki istotne statystycznie są oznaczone są pogrubioną czcionką.

Wyniki badań wykazały, że satysfakcja z realizacji zadania, jakim jest wybór współmałżonka umiarkowanie ujemnie koreluje z gniewem ($r = -.625$; $p < .001$) i ogólnym poziomem agresji ($r = -.509$; $p = .003$). Oznacza to, że im wyższa jest satysfakcja z wyboru współmałżonka, tym niższy jest poziom gniewu i ogólnego poziomu agresji. Nie ma natomiast istotnego związku z agresją fizyczną, słowną i wrogością.

Satysfakcja z uczenia się współzycia z współmałżonkiem umiarkowanie ujemnie koreluje z agresją fizyczną ($r = -.540$; $p = 0,001$), gniewem ($r = -.435$; $p = 0,013$) i ogólnym poziomem agresji ($r = -.498$; $p = 0,004$). Oznacza to, że im wyższa jest satysfakcja z uczenia się współzycia z partnerem, tym niższy jest poziom agresji fizycznej, gniewu i ogólnego poziomu agresji. Nie ma natomiast istotnego związku z agresją słowną i wrogością.

Satysfakcja z realizacji zadania rozwojowego, jakim jest założenie rodziny umiarkowanie ujemnie koreluje z agresją fizyczną ($r = -.537$; $p = .002$), agresją słowną ($r = -.515$; $p = 0,003$), gniewem ($r = -.633$; $p < .001$), wrogością ($r = -.401$; $p = .023$) oraz silnie ujemnie z ogólnym poziomem agresji ($r = -.708$; $p < 0,001$). Oznacza to, że im większa satysfakcja z założenia rodziny, tym niższy poziom agresji fizycznej, słownej, ogólnej, a także gniewu i wrogości.

Satysfakcja z wychowywania dzieci umiarkowanie ujemnie koreluje z agresją fizyczną ($r = -.647$; $p < .001$) i ogólną ($r = -.526$; $p = .002$), a słabo z gniewem ($r = -.386$; $p = .029$). Oznacza to, że im większa satysfakcja z wychowywania dzieci, tym niższy poziom agresji fizycznej i ogólnej oraz gniewu. Brak istotnego związku z agresją słowną i wrogością.

Satysfakcja z realizacji zadania rozwojowego, jakim jest prowadzenie domu, umiarkowanie ujemnie koreluje z poziomem agresji słownej ($r = -.586$; $p < .001$), gniewem ($r = -.417$; $p = .018$) i ogólnym poziomem agresji ($r = -.564$; $p = 0,001$). Nie koreluje istotnie natomiast z agresją słowną i wrogością. Oznacza to, że im większa satysfakcja z prowadze-

nia domu, tym niższy poziom agresji fizycznej, ogólnej i gniewu.

Satysfakcja z rozpoczęcia pracy słabo dodatnio koreluje z agresją słowną i wrogością. Oznacza to, że im większa satysfakcja z rozpoczęcia pracy, tym wyższy poziom agresji słownej i wrogości. Brak istotnego związku z agresją słowną, gniewem i ogólnym poziomem agresji.

Satysfakcja z realizacji zadania, jakim jest podjęcie obowiązków obywatelskich, nie ma istotnego związku z żadnym rodzajem agresji, a także z gniewem i wrogością.

Satysfakcja ze znalezienia pokrewnej grupy społecznej słabo ujemnie koreluje z agresją fizyczną ($r = -.351$; $p = .049$). Oznacza to, że im większa satysfakcja ze znalezienia pokrewnej grupy, tym niższy poziom agresji fizycznej. Brak istotnego związku z agresją słowną, wrogością, gniewem oraz ogólnym poziomem agresji.

Ogólna satysfakcja z realizacji zadań rozwojowych umiarkowanie ujemnie koreluje z agresją fizyczną ($r = -.532$; $p = .002$), gniewem ($r = -.435$; $p = .013$) oraz ogólnym poziomem agresji ($r = -.489$; $p = .005$). Oznacza to, że im większa satysfakcja z realizacji zadań rozwojowych, tym niższy poziom agresji fizycznej, ogólnej oraz gniewu. Brak związku z agresją słowną i wrogością.

Analizy statystyczne (test Fishera) wykazały, że forma związku partnerów nie różnicuje przejawianej przez partnerów agresji w ich związku.

W świetle wyników analizy statystycznej współczynnikiem korelacji r-Pearsona wykazano, że nie ma istotnej zależności między stażem związku partnerów a poziomem agresji.

Rezultaty analizy korelacyjnej r-Pearsona uwzględniającej wszystkie pary, bez względu na formę związku, wykazały, że nie ma istotnej zależności między liczbą poprzednich związków partnerów a agresją.

W świetle wyników badań testem t-Studenta okazało się, że posiadanie dzieci nie różnicuje poziomu agresji w związku. Analiza statystyczna wykazała, że nie ma różnic w poziomie agresji u partnerów posiadających dzieci i bezdzietnych.

Wyniki analizy statystycznej testem t-Studenta (tabela 3) wykazały, że płeć różnicuje poziom zachowań agresywnych, ale tylko

w przypadku agresji fizycznej. Okazało się, że mężczyźni są bardziej agresywni fizycznie.

Tabela 3. Płeć a agresja (test t-Studenta)

	Kobiety (N = 45)	Mężczyźni (N = 45)	t	p
Agresja fizyczna	16.00	20.44	-3.473	0.001
Agresja słowna	14.62	15.60	-1.29	0.199
Gniew	19.42	17.56	1.657	0.101
Wrogość	19.84	20.89	-.863	0.390
Agresja ogółem	69.91	74.93	-1.469	0.145

Wyniki istotne statystycznie są oznaczone pogrubioną czcionką

Analiza statystyczna wykazała, że mężczyźni i kobiety różnią się w zakresie przejawiania agresji fizycznej, której wskaźnik jest wyższy u mężczyzn.

DYSKUSJA

W prezentowanych analizach wykazano, że styl przywiązania wiąże się z zachowaniami agresywnymi. Wyższym poziomem agresji zarówno fizycznej, słownej, jak i wyrażanej poprzez gniew i wrogość cechują się partnerzy o pozabezpiecznych stylach przywiązania, natomiast niższy poziom agresji jest charakterystyczny dla jednostek o bezpiecznym stylu przywiązania.

Wymienione wyżej zależności stanowią potwierdzenie wcześniejszych wyników badań nad funkcjonowaniem partnerów w związkach intymnych, a także oddziaływaniem stylu przywiązania na jakość związku i dowodzą, że typ ukształtowanej więzi wiąże się z jakością tych relacji (Feeney, Noller, 1990; Kobak, Hazan, 1991, za: Kuczyńska, 1998). Wcześniejsze badania wskazują że już dzieci o bezpiecznym stylu przywiązania cieszą się większą popularnością wśród rówieśników, a w późniejszych okresach życia osiągają wyższy poziom rozwoju funkcji poznawczych, psychicznych i spo-

łeczno-emocjonalnych niż dzieci o innych stylach przywiązania (Bowbly, 2007). Osoby doświadczające bezpiecznego przywiązania swobodnie wyrażają swoje uczucia, otwarcie mówią o swoich emocjach, a także są bardziej empatyczne. Cechuje je również większe zaangażowanie w rozwiązywanie pojawiających się sporów i konfliktów, a także wyższy poziom kompetencji społecznych, co w rezultacie sprawia, że osoby przywiązane bezpiecznie wykształcają odpowiednie zachowania w relacjach partnerskich, a ich związek jest pełen ciepła i bliskości. Z kolei w przypadku osób przywiązanych w sposób pozabezpieczany (unikowy, lękowo-ambiwalentny) zauważa się więcej konfliktów, agresywność werbalną i fizyczną, a także zanik romantycznej relacji. Ponadto dla osób tych charakterystyczna jest wzmocniona złość wymierzona przeciw innym i skłonność do zachowań naruszających normy prawne. Skutkuje to tym, że relacje osób o przywiązaniu lękowo-ambiwalentnym charakteryzują się zazdrością, konfliktami, niskim poziomem satysfakcji i zadowolenia partnerów, natomiast związek osób o przywiązaniu unikowym jest burzliwy i pełen napięć, charakteryzuje się brakiem intymnych relacji, partnerzy nie odczuwają potrzeby bliskości i czułości (Płopa, 2003). W badaniach dotyczących roli przywiązania w związku w relacji z agresją rodzinną i agresją występują-

cą wśród spotykających się par okazało się, że mężczyźni cechujący się wysokim poziomem niepokoju i unikania stosują więcej przemocy wobec kobiet. Z kolei kobiety ujawniające więcej lęku i niepokoju w relacji częściej stawały się ofiarami agresji i przemocy ze strony mężczyzn (Doumas, Pearson, Elgin, McKinley, 2008). Pozabezpieczone wzorce przywiązania wiążą się ze skłonnością do negatywnego reagowania w obliczu przeszkód, nasileniem zachowań agresywnych, a także z ograniczeniem empatii względem drugiej osoby (Czub 2005b, za: Brzezińska, 2005). Rholes, Simpson i Oriña (1999, za: Plopa 2005a) w swoich badaniach wykazali, że unikający styl przywiązania, zarówno u kobiet, jak i u mężczyzn, sprzyja ekspresji gniewu. Inne badania wykazały, że osoby bezpiecznie przywiązane do partnera aktywnie działają w kierunku poprawy jego dobrostanu, w przeciwieństwie do reprezentantów pozostałych stylów, którzy biernie czekają na okazanie przez partnera wsparcia. Te same badania wykazały, że osoby bezpiecznie przywiązane darzą partnera dużym zaufaniem, a w sytuacji gdy on ich zawiedzie otwarcie z nim o tym rozmawiają. Osoby lękowe i unikające nie darzą partnerów zaufaniem, a od związku oczekują przede wszystkim poczucia kontroli (unikający) i poczucia bezpieczeństwa (lękowi). Osoby lękowe w przypadku nadużycia zaufania przez partnera zamartwiają się, natomiast unikające dystansują się (Mikulincer, 1998, za: Plopa 2005b). Wszystkie omówione reakcje mogą prowadzić do zachowań bierno lub czynnie agresywnych. Wyniki niniejszych badań korespondują z tymi rezultatami.

Przeprowadzone badania wykazują, że istnieje związek między satysfakcją z realizacji zadań rozwojowych a agresją. Okazało się, że im większa satysfakcja z realizacji zadań, tym poziom agresji jest niższy. Jednakże w przypadku realizacji zadania rozwojowego, jakim jest rozpoczęcie pracy, wraz ze wzrostem satysfakcji wzrastała także agresja słowna oraz wrogość. Doniesienia z literatury potwierdzają istnienie ujemnej korelacji między poczuciem satysfakcji z życia a zachowaniami agresywnymi. Większość zadań rozwojo-

wych okresu wczesnej dorosłości ściśle wiąże się z życiem małżeńskim i rodzinnym. Badania Ali Edalati i Ma'rof Redzuan (2010) wskazują, że wyższy ogólny poziom satysfakcji ze związku partnerskiego w różnych jego sferach wiąże się z niższym niż u pozostałych par poziomem zachowań agresywnych. Jednocześnie badania Strausa (2008) wykazały, że satysfakcja z małżeństwa jest znacznie niższa wśród par, w których partnerzy są wzajemnie agresywni. Z kolei z badań Hotalinga i Sugermana (1990) wynika, że brak satysfakcji małżeńskiej jest najistotniejszym czynnikiem podnoszącym ryzyko zachowań agresywnych mężczyzn wobec kobiet. Wynik dotyczący pozytywnej korelacji między satysfakcją z realizacji zadania rozwojowego, jakim jest podjęcie pracy zawodowej, a poziomem agresji również znajduje potwierdzenie w doniesieniach z literatury przedmiotu. Wysoki poziom agresji może się bowiem wywodzić z rywalizacji między pracownikami (Merecz, Drabek, Mościcka, 2009), która może prowadzić do poprawy warunków zatrudniania, a w konsekwencji zwiększenia satysfakcji z pracy.

Jak wynika z powyższych analiz, poziom agresji jest wyraźnie mocniej związany z poziomem satysfakcji z realizacji zadań rozwojowych niż ze stylami przywiązania. Być może bieżące doświadczenia w związku, takie jak założenie rodziny, prowadzenie domu, wychowywanie dzieci, są silniejszymi predyktorami ewentualnych zachowań agresywnych lub ich braku niż doświadczenia przywiązaniowe.

Wyniki badań ujawniły także, że forma związku partnerów nie różnicuje przejawianej przez partnerów agresji w związku. Innymi słowy, poziom agresji w związkach małżeńskich, narzeczeńskich i kohabitacyjnych nie różni ich w sposób istotny statystycznie. I choć wyniki innych badań wskazują na wyższy poziom agresji fizycznej w związkach nie-małżeńskich niż małżeńskich (Stets, 1991, za: Janicka, 2006), to jednak w niniejszych badaniach rezultat ten okazał się nieistotny statystycznie. Inne badania wskazują, że partnerzy kohabitujący przejawiają większe skłonności do konfliktów, wyższe wskaźniki negatyw-

nych interakcji. Stwierdzono, że partnerzy kohabitujący kłócą się, biją i krzyczą częściej niż pary poślubione (Thomson, Colella, 1992, za: Janicka, 2006). Wyniki tych badań nie znalazły potwierdzenia w wynikach badań prezentowanych przez autorki. Być może brak istotnych różnic w poziomie przejawianej agresji przez partnerów z różnych typów związków wynika w przeważającej mierze z ich młodego wieku, gdzie charakterystyczna jest tolerancja dla „złych momentów, wybaczenia sobie w trosce o dobro układu” (Nęcki, 1996; Liberska, Matuszewska, 2001: 140), a także faktu, iż agresja istnieje niezależnie od formy związku. Niewykluczone, że stopień zachowań agresywnych utrzymywał się na podobnym poziomie w wyróżnionych formach związku, co wpłynęło na brak istotnych różnic między badanymi typami relacji.

W prezentowanych analizach wskazano na brak istotnego związku między stażem związku partnerów a poziomem zachowań agresywnych. Badania dotyczące wpływu stażu związku na jego jakość wskazują, że dłuższy staż związku wiąże się ze spadkiem jakości związku, wzrostem zachowań konfliktowych. Niemniej jednak dłuższy staż bycia razem jest korzystniejszy dla małżonków i sprzyja odbudowie ich komunikacji i intymności w przeciwieństwie do partnerów niepoślubionych, gdyż staż niezalegalizowanego związku powoduje szybsze wkroczenie w fazę kryzysu małżeńskiego i doświadczania więcej potencjalnych źródeł konfliktu i zachowań agresywnych oraz niższej satysfakcji z relacji, co przyczynia się do rozpadu związku (Stanley, Whitton, Markman, 2004, za: Janicka, 2006). Staż małżeński spowalnia proces rozwoju agresji i przeciwdziała temu procesowi. Niemniej badania auterek nie potwierdziły tej zależności. Być może brak istotności statystycznej między stażem związku a poziomem agresji wynika z faktu, że partnerzy próbują sobie radzić z negatywnymi, agresywnymi zachowaniami na różnych etapach związku, jak również z faktu, iż w większości badanymi parami były małżeństwa, u których, jak wspomniano, proces rozwoju agresji jest spowolniony.

Wyniki badań wykazały również, że nie ma istotnego związku między liczbą poprzednich związków partnerów a poziomem agresji. Jak pokazują badania, partnerzy mogą przenosić swoje obawy i negatywne doświadczenia z przeszłości na obecny związek, tym samym powodując jakościowo gorsze relacje, związane z zachowaniami agresywnymi (Hammer, 2005; Dumas, Pearson, Elgin, McKinley, 2008; Grych, Kinsfogel, 2010). Być może przyczyną braku związku pomiędzy liczbą poprzednich związków a poziomem agresji w przeprowadzonych przez nas badaniach jest to, że niekoniecznie każdemu kończącemu się związkowi towarzyszą zachowania agresywne partnerów. Wręcz przeciwnie, niektóre pary potrafią rozstać się w przyjaznej atmosferze (Wojciszke, 2005).

W świetle wyników badań okazało się również, że nie ma różnic w poziomie agresji u partnerów posiadających dzieci i bezdzietnych. Niewątpliwie ograniczenie swobody w związku, zakłócenie pożycia seksualnego partnerów, konflikty, spory dotyczące wychowywania dzieci, trudności wychowawcze, jakich doświadczają rodzice, mogą skutkować obniżeniem satysfakcji z małżeństwa, a co za tym idzie zachowaniami agresywnymi (Rostowski, 1987). Bogdan Wojciszke (2005) wskazuje na zmiany, jakie można odnotować w poziomie satysfakcji małżeńskiej wraz z pojawianiem się pierwszego dziecka. Powołując się na badania, przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii oraz polskie badania zauważa, że początkowo wysoki poziom satysfakcji z małżeństwa bardzo szybko ulega obniżeniu, gdy na świat przychodzi potomstwo. Spadek ten jest tłumaczony faktem, że małżonkowie poświęcają dużo własnego czasu opiece nad dziećmi, a także pogorszeniem się sytuacji finansowej rodziny. Podobne wyniki uzyskali Boyd Rollins i Harold Feldman (1970, za: Boyd, Bee, 2008). W prezentowanych badaniach nie stwierdziliśmy jednak wzrostu zachowań agresywnych w rodzinach posiadających dzieci. Prawdopodobnym wyjaśnieniem braku różnic w poziomie agresji wśród par bezdzietnych i posiadających potomstwo może być fakt, że zachowania agre-

sywne pojawiające się w związku niekoniecznie wynikają z faktu posiadania dziecka. Ich przyczyną mogą być różnorodne sytuacje, negatywne doświadczenia, niezaspokojone potrzeby czy też niezrealizowane cele i dążenia.

Wyniki badań wykazały, że płeć różnicuje poziom zachowań agresywnych. Okazało się, że mężczyźni są bardziej agresywni fizycznie niż kobiety. Ma to potwierdzenie w literaturze, gdzie wskazuje się, że mężczyźni przejawiają więcej agresji od kobiet, szczególnie jeśli chodzi o agresję fizyczną (Argyle, 2002). Tłumaczy się to wyższym poziomem testosteronu, który przyczynia się do tego, że mężczyźni popełniają więcej zbrodni, są bardziej agresywni i skłonni do walki (Kenrick, Neuberg, Cialdini, 2002).

Badania dotyczące funkcjonowania partnerów z perspektywy teorii przywiązania stają się coraz bardziej istotne. Do ich podejmowania skłaniają nie tylko współczesne przemiany życia wywierające znaczący wpływ na jakość związków interpersonalnych i zanikanie bliskich więzi międzyludzkich (Kuczyńska, 1998), ale przede wszystkim chęć uchwycenia znaczenia prawidłowo ukształtowanego przywiązania jako jednego z czynników ochraniających jednostkę przed przyszłymi zaburzeniami i źródłami psychopatologii (Plopa, 2003). Do zachowań świadczących o zaburzeniach w relacjach interpersonalnych należy niewątpliwie agresja. Badania amerykańskie podają, że aż 60% małżonków bije swojego partnera (Argyle, 2002). Agresja w związku jest często przez lata skrywana i nieujawniana. Ważne jest zatem, aby zrozumieć uwarunkowania pojawiania się agresji w związkach intymnych, umieć ją rozpoznawać oraz jej zapobiegać. W świetle interesujących nas związków między przywiązaniem i agresją wydaje się, że cenne byłoby przeprowadzenie studiów

longitudinalnych, które pozwoliłyby wskazać na stabilność bądź zmiany w zakresie zarówno przywiązania jak i poziomu agresji. Warto byłoby również rozszerzyć eksplorację o pary znajdujące się w innych okresach życia, nie tylko okresie wczesnej dorosłości.

O potrzebie prowadzenia badań dotyczących relacji interpersonalnych i przywiązania przekonuje także dotychczasowy dorobek empiryczny w tym obszarze, który pomimo tego, iż jest imponujący, nie do końca pozwala zrozumieć problematykę bliskich związków romantycznych i pojawiających się w nich problemów. Wydaje się, iż eksploracja w tym zakresie może przyczynić się do ulepszenia czy wzbogacenia procesu terapeutycznego par. Niewykluczone, że pogłębione studia dotyczące funkcjonowania partnerów z perspektywy teorii przywiązania pozwolą wykryć nowe kierunki w poradnictwie psychologicznym lub przyczynią się do zwiększenia efektywności diagnozowania i terapii zaburzeń relacji między partnerami (Józefik, Iniewicz, 2008).

Podsumowując należy stwierdzić, że analiza wyników badań nad stylami przywiązania i satysfakcją z realizacji zadań rozwojowych a zachowaniami agresywnymi w związkach dostarczyła podstaw do sformułowania wniosków o istnieniu zależności między stylami przywiązania a poziomem agresji – zarówno ogólnej, fizycznej, słownej, jak i gniewu i wrogości wśród młodych dorosłych oraz między satysfakcją z realizacji zadań rozwojowych okresu wczesnej dorosłości a poziomem agresji stosowanej przez partnerów wobec siebie. Forma związku, długość jego trwania, liczba poprzednich związków oraz posiadanie dzieci okazały się bez znaczenia w prognozowaniu zachowań agresywnych partnerów względem siebie.

PRZYPIS

¹ Źródło: www.amity.pl/kwestionariusz_agresji_is.doc; © Instytut Amity 2005. Za zgodą Autorów. Źródło: Buss A., Perry M. (1992): The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 452–459. Kwestionariusz może być używany do celów badawczych z powołaniem się na źródło i wersję bez uzyskiwania zgody. Użycie w innym celu wymaga pisemnej zgody Instytutu Amity. Data pobrania: 15.02.2011 r.

BIBLIOGRAFIA

- Ainsworth M.D.S., Bowlby J. (1991), An Ethological Approach to Personality Development. *American Psychologist*, 46, 331–341.
- Argyle M. (2002), *Psychologia stosunków międzyludzkich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Aronson E. Wilson T., Akert, R. (2006), *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Birch A. (2009), *Psychologia rozwojowa w zarysie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bowlby J. (2007), *Przywiązanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Boyd D., Bee H. (2008), *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Brzezińska A. (2005), *Psychologiczne portrety człowieka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne
- Brzeziński J. (1987), *Elementy metodologii badań psychologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Chechliński W. (1981), *Kohabitacja – nowe zjawisko życia rodzinnego* [w:] M. Ziemska A. Kwak (red.), *Funkcjonowanie rodziny a problemy profilaktyki społecznej i resocjalizacji*. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego.
- Czub M. (2005a), Wiek niemowlęcy. Jak rozpoznać potencjał dziecka? [w:] A.I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka*, 41–66. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Czub T. (2005b), Wiek niemowlęcy. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać? [w:] A.I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka*, 67–93. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Doumas D., Pearson C.L., Elgin J.E., McKinley L.L. (2008), Adult Attachment as a Risk Factor for Intimate Partner Violence: The “Mispairing” of Partners’ Attachment Styles. *Journal of Interpersonal Violence*, 23 (5), 616–634.
- Edalati A., Redzuan M. (2010), A Review: Dominance, Marital Satisfaction and Female Aggression. *Journal of Social Sciences*, 6 (2), 162–166
- Evans P. (1992), *Toksyczne słowa. Słowna agresja w związkach*. Warszawa: Jacek Santorski.
- Feeney J.A., Noller P. (1990), Attachment Style as a Predictor of Adult Romantic Relationships. *Journal of personality and Social Psychology*, 58, 281–291.
- Gaś Z. (1980), Inwentarz Psychologiczny Syndromów Agresji, *Przegląd Psychologiczny*, t. XXIII, 1, 1–14.
- Grych J., Kinsfogel K.M. (2010), Exploring the Role of Attachment Style in the Relation between Family Aggression and Abuse in Adolescent Dating Relationships. *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma*, 19, 624–640.
- Gurba E., (2005), Wczesna dorosłość [w:] Harwas-Napierała B., Trempała J. (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, 202–233, Warszawa: PWN.
- Hamer H. (2005), *Psychologia społeczna. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Harwas-Napierała B., Trempała J. (red.), (2005) *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia*. Warszawa: PWN.
- Havighurst R. (1981), *Developmental Tasks and Education*. New York: Longman.
- Hazan C., Shaver P. (1987), Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511–524.
- Holmes J. (2007), *John Bowlby. Biografia*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Hotaling G.T., Sugarman D.B. (1990), A Risk Marker Analysis of Assaulted Wives. *Family Violence*, 5, 1–13.
- Janicka I. (2006), *Kohabitacja a małżeństwo w perspektywie psychologicznej. Studium porównawcze*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Janicka I. (2008), Stosunki partnerskie w związkach niemażeńskich. *Przegląd Psychologiczny*, 1, 37–53.
- Józefik B., Iniewicz G. (red.), (2008), *Koncepcja przywiązania. Od teorii do praktyki klinicznej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Każmierczak M., Płopa M. (2006), Style przywiązaniowe partnerów a jakość komunikacji w małżeństwie. *Psychologia Rozwojowa*, 4, 115–126.
- Kenrick D.T., Neuberg S.L., Cialdini R.B., (2002), *Psychologia społeczna. Rozwiane tajemnice*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Kobak R.R., Hazan C. (1991), Attachment in Marriage: Effects of Security and Accuracy of Working Models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 861–869.
- Kuczyńska A. (1998), *Sposób na bliski związek. Zachowania wiążące w procesie kształtowanie się i utrzymania więzi w bliskich związkach*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Kwak A. (2005), *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Liberska H., Matuszewska M. (red.), (2001), *Małżeństwo. Męskość–kobiecość–miłość–konflikt*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Lowyck B., Luyten P., Demyttenaere K., Corveleyn J. (2008), The Role of Romantic Attachment and Self-criticism and Dependency for the Relationships Satisfaction of Community Adults. *Journal of Family Therapy*, 30 (1), 78–95.
- Marchwicki P. (2006), *Teoria przywiązania J. Bowlby’ego*. Seminare 23, 365–383.
<http://www.seminare.pl/23/Marchwicki.pdf> [dostęp: ...]
- Mayseless O. (1991), Adult Attachment Patterns and Courtship Violence. *Family Relations: Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 40(1), 21–28.
- Merecz D., Drabek M., Mościcka A. (2009), Aggress Ion at the Workplace – Psychological consequences of abusive encounter with coworkers and clients. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*. 2009: 22(3):243 – 260.
- Mikulincer M. (1998), Attachment Working Models and the Sense of Thrust: An Exploration of Interaction Goals and Affect Regulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1209–1224.
- Mikulincer M., Shaver P.R. (2007), *Attachment in Adulthood. Structure, Dynamics, and Change*. New York, London: The Guilford Press.
- Myers D.G. (1999), Close Relationships and Quality of Life [w:] D. Kahneman D. Diener N. Schwarz (red.), *Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology*, 374–391. New York: Russel Sage Foundation.
- Nęcki Z. (1996), *Atrakcyjność wzajemna*. Kraków: Wyd. Profesjonalnej Szkoły Biznesu.
- Pietromonaco P.R., Feldman Barrett L. (2000), The Internal Working Models Concept: What Do We Really Know About the Self in Relation to Others? *Review of General Psychology*, 4, 155–175.
- Pistole M.C. (1994), Adult attachment styles: Some Thoughts on Closeness-distance Struggles. *Family Process*, 33(2), 147–159.
- Plopa M. (2003), *Rozwój i znaczenie bliskich więzi w życiu człowieka [w:] B. Wojciszke M. Plopa (red.), Osobowość a procesy psychiczne i zachowanie*, 49–79. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Plopa M. (2005a), *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Elbląg: Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Plopa, M. (2005b), *Więzi w małżeństwie i rodzinie – metody badań*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Pospiszyl I. (1994), *Przemoc w rodzinie*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Rholes W.S., Simpson J.A., Oriña M.M. (1999), Attachment and Anger in an Anxiety-Provoking Situation, *Journal of personality and Social Psychology*, 76, 6, 940–957.
- Rollins B.C., Feldman H. (1970), Marital satisfaction over the family life cycle, *Journal of Marriage and The Family*, 32, 20–27.
- Rostowska T. (2006), *Rozwojowe aspekty jakości życia rodzinnego [w:] T. Rostowska (red.), Jakość życia rodzinnego. Wybrane zagadnienia*, 11– 27. Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki.
- Rostowski J. (1987), *Zarys psychologii małżeństwa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Rostowski J. (2003), Style przywiązania a kształtowanie się związków interpersonalnych w rodzinie [w:] I. Janicka T., Rostowska (red.), *Psychologia w służbie rodziny*, 19–31. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rutter M. (1972) *Maternal Deprivation Reassessed*. Harmondsworth, Penguin:
- Siekierka I. (2010) *Kwestionariusz Agresji A. Bussa i M. Perry’ego*, www.amity.pl/kwestionariusz_agresji_is.doc; [dostęp: 15.02.2011].
- Slany K. (2008), *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Stanley S.M., Whitton S.W, Markman H.J. (2004), Maybe I do: Interpersonal Commitment and Premarital or Non-marital Cohabitation. *Journal of Family Issues*, 25 (4), 496–519.

- Stawicka M. (2008), *Autodestruktywność dziecięca w świetle teorii przywiązania*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Stets, J.E. (1993), Cohabiting and Marital Aggression: The Role of Social Isolation, *Journal of Marriage and the Family*, 53 (3), 669–680.
- Straus M.A., (2008), Dominance and Symmetry in Partner Violence by Male and Female University Students 32 Nations. *Children Youth Servic. Rev.*, 30, 252–275.
- Szopiński J. (1986), Synonimem więz psychiczna. *Problemy rodziny*, 1, 35–37.
- Thomson E., Colella U. (1992), Cohabitation and Marital Stability: Quality or Commitment?, *Journal of Marriage and the Family*, 54 (2), 259–267.
- Tjaden P., Thoennes N. (2000), *Extent, nature, and consequences of intimate partner violence*. New York: Center for Disease Control.
- Trost J. (1977), Niezalegalizowane współżycie pary. Nowa postać dawnej tradycji. *Problemy Rodziny*, 2, 8–19.
- Tyszka Z. (2002), *Rodzina we współczesnym świecie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Wojciechowska J. (2005), Okres wczesnej dorosłości. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać? [w:] A.I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka*, 469–502. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Wojciszke B. (2004), *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wojciszke B. (2005), *Psychologia miłości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Zalewska A. (1999), Typy zadowolenia z życia a system wartościowania. *Forum Psychologiczne*, 4, 2, 138–155.
- Zazzo R. (1978), *Przywiązanie: ujęcie interdyscyplinarne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ziółkowska B. (2005), Okres wczesnej dorosłości. Jak rozpoznać potencjał młodych dorosłych? [w:] Brzezińska A. (red.), *Psychologiczne portrety człowieka*, 423–468, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.